

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Faktory rozvoje českých nemetropolitních regionů
Factors of development in Czech non-metropolitan regions

Habilitační práce

2018

Jan Ženka

Poděkování

Děkuji Prof. RNDr. Petru Pavlínkovi, Ph.D. za vedení v průběhu doktorského studia a inspirativní spolupráci po dokončení.

Prof. RNDr. Lud'ku Sýkorovi, Ph.D. děkuji za trpělivost při odpovídání na množství otázek ke konání habilitačního řízení.

Doc. RNDr. Jiří Blažek, Ph.D. kvalitou své publikační činnosti i výuky pro mě vytvořil vzor, ke kterému jsem se snažil přiblížit - za to mu patří dík.

Prof. RNDr. Vladimíru Baarovi, CSc. a Doc. RNDr. Petru Rumpelovi, Ph.D. a všem svým kolegům z KSGRR PřF OU děkuji za podporu při přípravě na habilitační řízení.

Mgr. Ondřeji Slachovi, Ph.D. děkuji za dlouhodobou autorskou spolupráci, která mě velmi obohatila. Dále děkuji za připomínky ke koncepci i finální podobě habilitační práce.

Doc. RNDr. Josefu Novotnému, Ph.D. děkuji za možnost podílet se na grantovém projektu a mnoho inovativních nápadů, kterými obohatil naše společné články.

Všem svým kolegům spoluautorům děkuji za velmi přínosnou spolupráci.

Mgr. Janě Michalíkové děkuji za pečlivě provedené jazykové korektury.

Manželce a celé rodině děkuji za vytvoření podmínek pro psaní.

Obsah

ČÁST A	4
1. Úvod	4
2. Definice a specifika nemetropolitních regionů	5
3. Lokální a regionální ekonomický rozvoj: definice a pojetí	7
4. Obecná typologie (ne)metropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje	9
5. Vymezení metropolitních a nemetropolitních regionů na území Česka	11
6. Specifika kontextu ekonomického rozvoje českých nemetropolitních regionů	12
7. Koncepty lokálního a regionálního ekonomického rozvoje a konkurenceschopnosti: diskuse relevance pro české nemetropolitní regiony	14
8. Faktory rozvoje českých nemetropolitních regionů: shrnutí empirických zjištění	19
9. Závěr a doporučení pro regionální politiku	21
Literatura	24
ČÁST B: TEXTY VYBRANÝCH PUBLIKACÍ	30

ČÁST A

1. Úvod

V poslední dekádě se do centra pozornosti akademických i politických debat dostávají faktory, mechanismy a aktéři rozvoje nemetropolitních regionů – a to z několika důvodů. Zaprvé: nemetropolitní regiony ve vyspělých zemích čelí silné konkurenci ze strany metropolitních regionů těžících z efektů urbanizačních úspor a koncentrace řídicích funkcí ve veřejném i soukromém sektoru a ze strany průmyslových regionů v zemích s nižšími náklady (Rodríguez-Pose a Fitjar 2013). Zadruhé: ukázalo se, že strategie regionálního rozvoje založené na podpoře rozvoje regionálních inovačních systémů a diverzifikované ekonomické základně/příbuzné rozmanitosti nejsou pro řadu nemetropolitních regionů relevantní (Isaksen a Karlsen 2013). Zatřetí: v některých vyspělých zemích mají nemetropolitní regiony značný ekonomický a inovační potenciál. Význam českých nemetropolitních regionů lze ilustrovat několika čísly, soustřeďují zhruba 45 % obyvatelstva, více než 60 % pracovních míst ve zpracovatelském průmyslu a více než pětinu pracovních míst v podnikatelském sektoru výzkumu a vývoje (Ženka a Slach 2016).

Nemetropolitní regiony tvoří vnitřně velmi rozmanitou skupinu, která kromě periferních a venkovských oblastí zahrnuje i nemetropolitní staré průmyslové regiony, regiony soustřeďující výrobní závody nadnárodních korporací¹ nebo regiony ovládané jednou velkou (zpravidla) průmyslovou firmou v domácím vlastnictví. Společným rysem je malá populační a ekonomická velikost, nízká hustota institucí a chybějící kritická masa pro aglomerační efekty, která neumožňuje s úspěchem aplikovat stejné modely rozvoje jako v metropolitních regionech (Tödtling a Trippel 2005; Fitjar a Rodríguez-Pose 2013). Výše uvedené typy regionů se však vzájemně liší z hlediska klíčových faktorů, aktérů, mechanismů a limitů rozvoje, zdrojů znalostí nebo charakterem inovační činnosti, proto vyžadují specifické nastavení nástrojů regionální politiky. Zásadní roli hrají i kontextuální specifika (Ženka a kol. 2014).

Cíle habilitační práce jsou následující: a) posoudit relevanci západních konceptů lokálního a regionálního rozvoje pro vysvětlení rozdílů v rozvojové dynamice českých nemetropolitních regionů; b) identifikovat významné faktory ekonomické výkonnosti českých nemetropolitních regionů s důrazem na roli struktury ekonomických aktivit; c) vytvořit souhrnnou typologii českých (ne)metropolitních regionů na základě nejvýznamnějších faktorů, aktérů a mechanismů jednotlivých (typů) regionů vymezených na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností; d) formulovat doporučení pro regionální politiku individualizovanou dle potřeb jednotlivých typů českých nemetropolitních regionů.

V následující kapitole budou definovány nemetropolitní regiony a vysvětlena jejich specifika z hlediska faktorů ekonomické a inovační výkonnosti. Ve třetí kapitole je definován pojem lokálního a regionálního rozvoje. Čtvrtá kapitola diskutuje obecné typy nemetropolitních regionů podle převažujících faktorů, mechanismů a aktérů lokálního a regionálního rozvoje. V páté kapitole je stručně představeno vymezení českých nemetropolitních regionů, v šesté jsou charakterizována kontextuální specifika Česka. Sedmá kapitola navazuje diskusí relevance vybraných konceptů lokálního a regionálního rozvoje: klastrů, regionálních inovačních systémů a globálních produkčních sítí. V osmé kapitole jsou shrnuta nejdůležitější empirická zjištění z odborných článků, která jsou v deváté kapitole rozvedena do konkrétních implikací pro regionální politiku. Výše uvedené kapitoly tvoří souhrnnou část A habilitační práce. Část B je tvořena osmi články v odborných časopisech, které se věnují vybraným aspektům rozvoje českých nemetropolitních odvětví a jejich (potenciálně) klíčových odvětví: zemědělství, automobilového průmyslu a znalostně náročných služeb.

¹ „Branch plant regions“ – viz např. Townroe (1975) nebo Sonn a Lee (2012).

2. Definice a specifika nemetropolitních regionů

Metropolitní regiony jsou definovány jako územně kompaktní a hustě zalidněné oblasti, které představují nejvýznamnější prvky sídelního systému a jádra řádově vyšších regionů (Hampl 2005). Skládají se z urbánního jádra, tvořeného jedním nebo více velkými městy, a zázemí, tvořeného menšími městy a venkovskými obcemi, které spadají pod vliv jádra (Frey, Zimmer 2001) a jsou s ním propojena intenzivními funkčními vztahy, zejména dojížděnkou za prací, službami a dodavatelsko-odběratelskými vztahy firem. Definičními znaky jsou vysoká míra územní koncentrace obyvatelstva a firem, kritická populační velikost umožňující působení metropolizačních procesů, koncentrace progresivních ekonomických aktivit² a nadprůměrná podnikatelská atraktivita vyplývající z vysoké kvality podnikatelského prostředí (Viturka a kol. 2017).

Pro účely předložené habilitační práce jsou nemetropolitní regiony chápány jako všechny územní jednotky, které nejsou součástí úzce vymezených metropolitních regionů dle metodiky OECD (2012). Nemetropolitní regiony jsou obecně charakteristické malou populační/ekonomickou velikostí a nízkou hustotou zalidnění/ekonomických aktivit, v důsledku čehož: a) urbanizační úspory³ nejsou hlavním zdrojem ekonomického rozvoje a inovační činnosti; b) zastoupení metropolitních funkcí⁴ je velmi omezené (Tab. 1). Menší velikost trhu v nemetropolitních regionech se zpravidla promítá do nižší produktivity v důsledku omezené míry regionální specializace, vyšší exportní orientace lokálních firem (Illeris 2005), nižší intenzity lokálních dodavatelských vazeb (Crone a Watts 2003), omezené dodavatelské i znalostní základny, závislosti na vnější poptávce, investicích nebo know-how (Isaksen a Karlsen 2013).

Tab. 1 Metropolitní a nemetropolitní regiony – faktory ekonomické a inovační výkonnosti

	Metropolitní regiony	Nemetropolitní regiony
Aglomerační úspory - typ	Urbanizační úspory	Vnitřní úspory z rozsahu, lokalizační úspory
Hnací sektor či odvětví	Znalostně náročné (obchodní) služby, odvětví zpracovatelského průmyslu s vysokou technologickou náročností	Zpracovatelský průmysl – odvětví s nízkou a nižší technologickou náročností, znalostně méně náročné služby
Velikostní struktura firem	Diverzifikovaná	Koncentrovaná nebo fragmentovaná
Specializace/diverzita	Diverzita či diverzifikovaná specializace	Specializace nebo fragmentace
Dodavatelsko-odběratelské vztahy	Velký význam místních dodavatelů a zákazníků	Exportní orientace firem, slabě rozvinutá místní dodavatelská základna
Zdroje inovací	Vnitřní, silná lokální znalostní báze místních univerzit, VaV center, inovativních firem, lokální přelévání znalostí (spillovers)	Převážně vnější, znalosti z ředitelství nadnárodních korporací a metropolitních regionů
Postavení v globálních produkčních sítích	Horní patra, řídicí firmy a dodavatelé I. řádu, ředitelství nadnárodních firem, strategické nevýrobní funkce	Dolní patra, výrobní a montážní závody nadnárodních korporací, sklady, malí specializovaní dodavatelé

Zdroj: Ženka, Slach a Sopkuliak (2017, s. 285), zjednodušená verze tabulky

S omezenou velikostí lokálního trhu se pojí specifika ekonomické struktury. V nemetropolitních regionech jsou hlavním motorem rozvoje zpravidla odvětví zpracovatelského průmyslu s nízkou až střední technologickou náročností (Henderson a kol. 1995). Vyšší ekonomické výkonnosti by měly dosahovat spíše regiony se specializovanou

² Sektor znalostně náročných obchodních služeb, ředitelství firem, rozhodovací funkce veřejného sektoru, vysokých škol, veřejných i soukromých vědecko-výzkumných institucí a laboratoří, finančního sektoru nebo znalostně náročných (obchodních) služeb.

³ Externí úspory firem (především) ve velkých městských aglomeracích spojené s geografickou blízkostí firem v nepřibuzných odvětvích a velikostí města (Parr 2002). Zahrnují např. šíření inovací v důsledku přítomnosti vysoce diverzifikované znalostní základny nebo úspory spojené se sdílením vstupů poskytovaných specializovanými dodavateli (např. nákladní doprava, skladování, poradenské služby), lokální samosprávou (technická a sociální infrastruktura) a jinými subjekty.

⁴ Blotevogel a Danielzyk (2009) mj. rozlišují: rozhodovací a kontrolní funkci (ředitelství firem a bank, burzy, KIBS, instituce státní správy a samosprávy); funkci center tvorby inovací a konkurenceschopnosti (koncentrace inovativních firem, oddělení výzkumu a vývoje, designu, marketingu aj.); funkci vstupní brány pro vstup migrantů, příliv kapitálu, investic a nových znalostí a symbolická funkce, která zahrnuje atraktivní image regionu přitahující vzdělanou pracovní sílu.

odvětvovou strukturou⁵ (Henderson 1997), neboť vysoká diverzita v kombinaci s malým trhem limituje dosažení úspor z rozsahu (Essletzbichler 2007) i pozitivní efekty plynoucí z příbuzné rozmanitosti odvětvové základny (Onsager a kol. 2007). Specializace v nemetropolitních regionech může být spojena se zastoupením jediné velké firmy (Rusnák a Lehocký 2016), v těchto případech jsou hlavním zdrojem růstu produktivity vnitřní úspory z rozsahu (Malmberg a kol. 2000; Parr 2002). Ekonomický rozvoj nemetropolitních regionů je mnohdy pevně svázan s dlouhodobou trajektorií vývoje a historickou specializací, která se může po desetiletí reprodukovat a zpětnovazebně posilovat (Martin a Sunley 2006). Zatímco pro udržení stávajících firem v dané lokalitě je zásadní dlouhodobá akumulace znalostí a lokalizační úspory pojící se s regionální specializací (Henderson 1997), pro vznik nových firem jsou důležité urbanizační úspory spojené s urbánní velikostí, hustotou a diverzifikovanou ekonomickou strukturou v (zpravidla metropolitních) regionech (Duranton a Puga 2001).

Podmínky pro rozvoj klastrů a regionálních inovačních systémů v nemetropolitních regionech jsou obecně omezené (Doloreux a kol. 2012). Mezi hlavní překážky patří malé lokální trhy, omezená a nedostatečně diferencovaná znalostní a dodavatelská základna, nižší intenzita lokální konkurence a slabší endogenní inovační potenciál (North a Smallbone 2000). Regionální inovační systémy často nejsou přítomny, nebo jsou institucionálně slabé (Tödtling a Trippel 2005; Isaksen 2015), typické malým počtem i kapacitou aktérů vytvářejících znalosti, institucemi zprostředkovávajícími jejich šíření a nedostatečně diverzifikovanou lokální znalostní a dodavatelskou základnou. Klíčovým faktorem rozvoje nemetropolitních regionů je tedy postavení lokálních firem v globálních produkčních sítích (pro diskusi konceptu např. Henderson a kol. 2002; Coe a kol. 2004; Yeung a kol. 2015). Pro nemetropolitní regiony je charakteristická převaha specializovaných dodavatelů nižších řádů nebo výrobních závodů řídicích firem a dodavatelů prvního řádu (viz např. Ženka a Pavlínek 2013).

Podrobnější charakteristika specifík ekonomického rozvoje nemetropolitních regionů je uvedena v těchto publikacích zařazených v části B:

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2015): Industrial specialization and economic performance: A case of Czech microregions. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 69, 2, 67-79. (kapitola 2)

ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017): Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. *Geografie*, 122, 3, 281-309. (kapitola 2)

⁵ Henderson (1997) tuto zákonitost ilustroval na skupině středně velkých měst (50-500 tis. obyvatel) v USA. Ženka a kol. (2015) dokládají platnost tohoto zjištění i ve skupině českých správních obvodů obcí s rozšířenou působností do 200 tis. obyvatel.

3. Lokální a regionální ekonomický rozvoj: definice a pojetí

Zastřešujícím tématem habilitační práce je lokální a regionální ekonomický rozvoj z perspektivy českých nemetropolitních regionů. Odborné články uvedené v části B se zabývají různými aspekty lokálního a regionálního rozvoje: ekonomickou výkonností nemetropolitních regionů a jejími faktory, diskusí relevance vybraných konceptů regionální konkurenceschopnosti v českých podmínkách, produktivitou zemědělské výroby, tvorbou a přerozdělením hodnoty v globálních produkčních sítích automobilového průmyslu a rozmístěním znalostně náročných obchodních služeb, které mohou být zdrojem klíčových expertíz i tmelem propojujícím inovační aktivity v nemetropolitních regionech. V této kapitole bude stručně definován lokální a regionální ekonomický rozvoj a vysvětleno jeho propojení s dalšími koncepty použitými v druhé části habilitační práce: ekonomickou výkonností, konkurenceschopností a odolností regionů, produktivitou práce, tvorbou a rozdělením hodnoty v globálních produkčních sítích. Cílem kapitoly není široce diskutovat množství existujících definic, pojetí a teorií lokálního a regionálního rozvoje, ale vybrat a charakterizovat pouze pojetí relevantní pro tuto habilitační práci.

Lokální a regionální ekonomický rozvoj je pro účely předložené studie chápán jako soubor aktivit soukromého i veřejného sektoru a politik, které směřují k alespoň jednomu z níže uvedených cílů (souhrnná definice vycházející z Pike a kol. 2016, s. 18-23):

- a) Zvýšení konkurenceschopnosti územní jednotky: teritoriální konkurenceschopnost je definována jako schopnost území zvýšit životní úroveň svých obyvatel díky dosažení vysokých příjmů a zaměstnanosti (EC 1999). Může být též chápána jako míra úspěchu, které regionální ekonomiky dosahují v soutěži o podíly na regionálních, národních a mezinárodních trzích, vládní pobídky a jiné zdroje a zároveň schopnost mobilizovat investice lokálních i externích subjektů a/nebo schopnost předejít situaci, kdy místní firmy utlumí ekonomické aktivity v regionu, uzavřou své závody, či je přesunou do jiné lokality (parafráze definic dle Camagni 2002; Gardiner a kol. 2004). Zvýšení konkurenceschopnosti územních jednotek se může projevit bezprostředním měřitelným nárůstem ekonomické výkonnosti, která je definována jako výstup regionální konkurenceschopnosti (Lengyel 2004) a měřena přidanou hodnotou na obyvatele, tedy součinem průměrné produktivity práce a míry zaměstnanosti.
- b) Posílení ekonomické odolnosti územní jednotky, přičemž regionální ekonomická odolnost je chápána jako „kapacita regionální či lokální ekonomiky ustát či zotavit se z tržních, konkurenčních a environmentálních šoků a navrátit se růstovou trajektorií rozvoje. Pokud je to nezbytné k zotavení, jedná se o kapacitu umožňující podstoupit adaptivní změny ekonomických struktur, sociálních a institucionálních konfigurací za účelem udržení či navrácení k předchozí rozvojové trajektorii nebo přejít na novou udržitelnou trajektorii“ (Martin a Sunley 2015, s. 13).
- c) Posunu ekonomiky dané územní jednotky do vyšších pater produkčních sítí/hodnotových řetězců směrem k aktivitám s vyšší mírou zisku a výhodnějším postavení v mezinárodní dělbě práce (Gereffi 2005). Tento posun se označuje jako ekonomický upgrading, který je chápán jako „soubor inovací vedoucí k zavádění vyspělejších a účinnějších výrobních postupů, výrobě složitějších výrobků s vyšší přidanou hodnotou a zvyšování kvalifikační náročnosti výroby, jejichž cílem je udržení či zlepšení konkurenceschopnosti podniků“ (Ženka a Pavlínek 2013, s. 117-118; dle Humphrey a Schmitze 2002). Na úrovni firem je měřítkem ekonomického upgradingu produktivita výrobních faktorů, přidaná hodnota, zisk (Milberg a Winkler 2011) a konkurenceschopnost výrobků či služeb na mezinárodních trzích (např. Bernhardt a Milberg 2011; Ženka a Pavlínek 2013). Ekonomický upgrading tedy směřuje ke zvyšování vytvořené hodnoty ve výrobním procesu (Henderson a kol. 2002).

- d) Zvýšení objemu hodnoty udržené v dané územní jednotce a využité pro potřeby lokální komunity či místních ekonomických subjektů – tzv. regionální upgrading,⁶ ke kterému dochází na základě záměrného i spontánního přerozdělování zisku (hodnota ve formě ekonomické renty – viz Kaplinsky 1998) vytvořené procesem ekonomického upgradingu. Zisk vytvořený v dané lokalitě může být prostřednictvím různých mechanismů odčerpán do jiných regionů, např. na základě repatriace formou dividend nebo prostřednictvím transferových cen (Coe a kol. 2004; Dunning a Lundan 2008). Je tedy nezbytné rozlišovat hodnotu vytvořenou od hodnoty udržené v daném území, která přispívá k rozvoji daného území (Coe a Hess 2011).

Stěžejním předpokladem úspěšného lokálního a regionálního ekonomického rozvoje v dlouhodobé perspektivě je růst produktivity výrobních faktorů (Krugman 1990). Vysoká produktivita je nezbytnou podmínkou pro udržení regionální konkurenceschopnosti. Nejedná se však o podmínku postačující. Růst produktivity může být zejména v krátkodobém časovém horizontu spojena se stagnací či dokonce poklesem zaměstnanosti a mezd, ve střednědobém a dlouhodobém horizontu by však měla být provázána zvyšováním ekonomické výkonnosti. Ve vyspělých zemích musí být dlouhodobý růst ekonomické výkonnosti tažen inovacemi a posunem k ekonomickým aktivitám s vyšší přidanou hodnotou, tedy ekonomickým upgradingem.

Podrobnější diskuse a aplikace konceptu regionální konkurenceschopnosti je uvedena v části B v článku:

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., CSANK, P. (2014): Regional Competitiveness in Central European Countries: In Search of a Useful Conceptual Framework. *European Planning Studies*, 22, 1, 164-183.

Koncepty ekonomické výkonnosti a odolnosti včetně faktorů jsou diskutovány a aplikovány v níže uvedených publikacích zařazených do části B:

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2015): Industrial specialization and economic performance: A case of Czech microregions. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 69, 2, 67-79.

ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017): Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. *Geografie*, 122, 3, 281-309.

Koncept vytvořené a udržené hodnoty je diskutován a aplikován v těchto článcích zařazených do části B habilitační práce:

ŽENKA, J., PAVLÍNEK, P. (2013): Český automobilový průmysl v globálních produkčních sítích: regionální souvislosti rozvoje v období 1998-2008. *Geografie*, 118, 2, 116-137.

PAVLÍNEK, P., ŽENKA, J. (2016): Value creation and value capture in the automotive industry: Empirical evidence from Czechia. *Environment and Planning A*, 48, 5, 937-959.

⁶ Regionální upgrading zahrnuje zvýšení objemu hodnoty udržené v daném regionu různými mechanismy, mezi které patří sociální upgrading (zvýšení počtu a kvality pracovních míst ve smyslu mzdového ohodnocení, stability a jistoty zaměstnání, posilování práv zaměstnanců a celkové kvality pracovního prostředí – viz Barrientos, Gereffi a Rossi2011, nárůst výnosů z daní, reinvestice zisku v domácím regionu, posílení aglomeračních efektů včetně lokalizovaných přenosů znalostí a technologií díky vazbám místních firem na nadnárodní společnosti a znalostní centra.

4. Obecná typologie (ne)metropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje

Typologie (ne)metropolitních regionů je založena na identifikaci nejvýznamnějších faktorů, mechanismů a aktérů rozvoje (pro konceptualizaci viz Hampl a kol. 2008), které se vyskytují v českém kontextu. Nejedná se tedy o univerzální ani vyčerpávající typologii, ale o nástroj umožňující shrnutí nejvýznamnějších empirických zjištění a formulaci doporučení pro nastavení regionální politiky v Česku. Pro účely habilitační práce je možné rozlišit tři typy metropolitních (jádra, zázemí, městské s metropolitními funkcemi) a pět typů nemetropolitních regionů: periferní regiony, satelitní platformy nadnárodních korporací vyššího a nižšího řádu, regiony s dominancí jedné velké firmy a diverzifikované průmyslové regiony (podrobně viz Ženka, Slach a Sopkuliak 2017).

Rozlišení jednotlivých skupin regionů je primárně založeno na identifikaci faktorů regionálního rozvoje: urbanizační úspory spojené s velikostí trhu a hustotou zalidnění/ekonomických aktivit metropolitních a městských regionů, vnitřní úspory z rozsahu pro nemetropolitní regiony. Identifikace níže uvedených typů nemetropolitních regionů vychází z určení: a) klíčových mechanismů rozvoje, což jsou lokální multiplikační a vedlejší efekty (spillovers) u regionů s dominancí jedné firmy, přímé efekty zahraničních investic pro satelitní platformy nižšího řádu i diverzifikované průmyslové regiony, strategické párování pro satelitní platformy vyššího řádu; b) aktérů rozvoje: domácí firma s tradicí podnikání v daném regionu vs. pobočka zahraniční firmy, tedy kritérium odlišující regiony s dominancí jedné firmy od satelitních platform.

V *regionech s dominancí jedné velké firmy* jsou stěžejní mechanismy rozvoje spojené s dominantní firmou: působí buď uvnitř dané firmy, což přináší vnitřní úspory z rozsahu, diverzifikaci a komplexitu výroby, nebo působí prostřednictvím interakcí dominantní firmy a ostatních lokálních subjektů formou regionálních multiplikačních efektů, vnějších úspor z komplexity,⁷ pozitivních externalit plynoucích z lokální přítomnosti dominantní firmy. Ekonomická výkonnost tohoto typu regionů se odvíjí od ekonomické situace dominantní firmy, přičemž typickými efekty jsou uzamčení vývojové trajektorie (lock-in),⁸ regionální odvětvová dominance,⁹ úzká specializace dodavatelské i znalostní základny a silný vliv dominantní lokální firmy na rozhodování místní politické reprezentace. Rozhodovací a strategické nevyrobní funkce jsou alespoň částečně přítomny v regionu.

Dominantním ekonomickým subjektem v *regionech typu satelitní platformy nižšího řádu*¹⁰ jsou pobočné výrobní závody nadnárodních korporací, přičemž ředitelství, vlastníci, strategické nevyrobní a rozhodovací funkce sídlí mimo daný region, zpravidla v zahraničí. V těchto regionech může docházet k aglomerizaci výrobních závodů ve stejném nebo různých odvětvích, avšak nevyskytují se významnější aglomerační (zejména lokalizační) úspory. Charakteristické jsou velmi slabé lokální dodavatelské a inovační vazby mezi firmami, převaha vnějších vazeb na mateřské firmy, dodavatele a zákazníky a syndrom pobočných závodů (Sonn a Lee 2012) v podobě nízkých mezd, kvalifikace a stability pracovních míst, nízké přidané hodnoty výroby, nízké autonomie, minimálního zastoupení strategických funkcí nebo slabého lokálního multiplikačního efektu. Stěžejním mechanismem rozvoje jsou přímé efekty přímých zahraničních investic (Young a kol. 1994), těžící z vnitřních úspor z rozsahu a transferu inovací z mateřských firem do pobočných závodů.

Satelitní platformy vyššího řádu také soustřeďují výrobní závody nadnárodních

⁷ Jsou výsledkem nižších dopravních a koordinačních nákladů plynoucích z ko-lokalizace firem zajišťujících jednotlivé fáze výrobního řetězce (Parr 2002).

⁸ Uzamčení může mít nejen negativní, ale i pozitivní dopady na rozvoj daného regionu.

⁹ Jde o negativní vliv přítomnosti velké firmy na schopnost lokálních firem ve stejném odvětví těžit z lokalizačních úspor (Drucker a Feser 2012).

¹⁰ Typ průmyslových okrsků definovaný v článku Markusen (1996, s. 298-299; 304-306).

korporací a sdílejí většinu vlastností se satelitními platformami nižšího řádu. Klíčovým rozdílem je postavení v globálních produkčních sítích a přítomnost strategických nevýrobních funkcí. Tento typ regionů soustřeďuje pobočné závody řídicích firem a dodavatelů prvního řádu nebo dodavatele nižších řádů, kteří rozvinuli některé funkce s vyšší přidanou hodnotou, např. „low-end“ výzkum a vývoj (Pavlínek 2012).

Diverzifikované průmyslové regiony jsou vnitřně heterogenní skupinou nemetropolitních regionů, které lze do jisté míry vystihnout za pomoci konceptu tzv. normálních regionů (Hassink 2007). Lze je charakterizovat jako nemetropolitní industrializované regiony se širokým spektrem technologicky nepřibuzných odvětví, které nevytváří lokální produkční systém (parafráze Schampa 2005, s. 631). Podle odvětvové struktury a trajektorie rozvoje lze rozlišit několik typů diverzifikovaných průmyslových regionů: nemetropolitní staré průmyslové regiony, nyní diverzifikované, centra cestovního ruchu, dopravní uzly a ostatní diverzifikované průmyslové regiony.

Periferní regiony je možné vymezit na základě malé populační i ekonomické velikosti, nízké institucionální hustoty a chybějící kritické masy pro působení aglomeračních efektů (Karlsen 2013). Pro účely habilitační práce lze periferie chápat jako nemetropolitní regiony v nepříznivé geografické poloze s malým trhem a hospodářskou základnou, nízkou hustotou zalidnění/ekonomických aktivit a podprůměrnou ekonomickou výkonností. Vzhledem k chybějící kritické masě ekonomických aktivit není stěžejním mechanismem rozvoje komplex (ne)formálních ekonomických a sociálních interakcí označovaný jako „lokální šum“¹¹ (Rodríguez-Pose a Fitjar 2013). Převažují dodavatelské firmy na nejnižších patrech globálních produkčních sítí, přičemž nedochází ke koncentraci rozhodovacích pravomocí ani strategických nevýrobních funkcí s vyšší přidanou hodnotou (design, výzkum a vývoj, marketing aj.), firemních ústředí ani institucí podporujících vytváření a komercializaci inovací. Nízká koncentrace korporátní moci se promítá do klíčových vlastností periferií: schopnost vytvářet a udržet na svém území malý objem hodnoty,¹² omezené zastoupení rozhodovacích funkcí a inovačních kapacit (Friedmann 1967; Havlíček a Chromý 2001). Zásadní odlišností od výrobních platforem nižšího řádu je absence nebo velmi omezené zastoupení velkých pobočných výrobních závodů nadnárodních korporací a tedy omezená role vnitřních úspor z rozsahu jako zdroje konkurenční výhody.

Podrobnější charakteristika jednotlivých typů českých nemetropolitních regionů je obsažena v níže uvedeném článku, zařazeném do části B habilitační práce:

ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017): Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. *Geografie*, 122, 3, 281-309.

¹¹ Lokální šum (localbuzz) lze pro účely této studie definovat jako souhrn pozitivních externalit na lokální úrovni, podporujících šíření znalostí a posilující inovační a ekonomickou výkonnost města nebo regionu. Zahrnuje tři typy externalit - lokalizační úspory, urbanizační úspory a efekty příbuzné rozmanitosti (Rodríguez-Pose a Fitjar 2013).

¹² Viz Henderson a kol. 2002.

5. Vymezení metropolitních a nemetropolitních regionů na území Česka

V Česku existuje několik variant vymezení metropolitních regionů (např. Dostál a Hampl 2002; Kostecký 2004; Hampl 2005; Čermák a kol. 2009; Kraft a kol. 2014; Hampl a Marada 2015, 2016), které se liší účelem, použitou metodikou, dostupnou datovou základnou a tedy i výsledky. Vzhledem k tomu, že výzkum rozvoje českých nemetropolitních regionů probíhal na mezinárodní úrovni, bylo třeba zvolit mezinárodně srovnatelnou, srozumitelnou a uznávanou metodiku. Z toho důvodu se autor přiklonil k metodice vymezení městských a metropolitních regionů dle publikace OECD (2012) - *Redefining Urban*, ačkoli výše uvedení čeští autoři nabízejí sofistikovanější a jemnější přístupy.

Vymezení českých (ne)metropolitních regionů dle metodiky OECD (2012) je oproti přístupům domácích autorů (např. Kraft a kol. 2014; Hampl a Marada 2015, 2016) podstatně užší. Jako metropolitní regiony jsou označeny pouze Praha, Brno a Ostrava a jejich dojížděková zázemí – tedy jednotky s více než 500 tis. obyvateli. OECD (2012) dále označuje všechna zbývající krajská města, Most, Chomutov a Karvinou za městské regiony. Pro účely tohoto výzkumu byla krajská města kromě tří metropolí a Jihlavy (viz Hampl 2005) označena za městské regiony s metropolitními funkcemi, nejsou tedy součástí skupiny nemetropolitních regionů. Jihlava, Most, Chomutov a Karviná jsou navzdory vysoké hustotě zalidnění klasifikovány jako nemetropolitní regiony (stejně jako další sporné SO ORP – Sokolov, Ostrov, Teplice, Bílina, Bohumín, Trinec a Jablunkov). Kromě Jihlavy jsou tyto jednotky dle českých autorů (Hampl 2005; Kraft a kol. 2014) součástí polycentrických metropolitních regionů – Karlovarského, Ústeckého a Moravskoslezského.

Pro účely tohoto výzkumu však budou tyto jednotky považovány za nemetropolitní, neboť není pravděpodobné, že by se v důsledku propojenosti s krajskými městy zásadním způsobem lišily od jiných nemetropolitních regionů z hlediska faktorů ekonomické výkonnosti. Tyto sporné mikroregiony sdílejí společné znaky s nemetropolitními regiony - vysokou míru industrializace a slabé zastoupení znalostně náročných obchodních služeb. Jihlava nebyla zařazena mezi městské regiony s metropolitními funkcemi z důvodu nízké populační velikosti i hustoty zalidnění, vysoké míry industrializace, koncentrované velikostní struktury firem (dominance poboček velkých nadnárodních korporací v automobilovém průmyslu) a nízké hodnoty komplexního regionálního významu (Marada a Hampl 2016). Autoři se pro zajištění mezinárodní srovnatelnosti v co největší míře přidrželi metodiky OECD (2012). Bylo však nutné provést malé změny, mírně modifikovat hranice některých regionů kvůli přítomnosti vojenských újezdů a z důvodu nedostupnosti ekonomických ukazatelů na úrovni LAU2 „zarovnat“ hranice metropolitních regionů tak, aby kopírovaly hranice správních obvodů obcí s rozšířenou působností. V případě nejednoznačných SO ORP bylo vymezení opřeno o dojížděkové metropolitní regiony dle Kraft a kol. (2014). Pro účely této studie byla jádra a zázemí městských regionů s metropolitními funkcemi sloučena do jedné skupiny.

Podrobné údaje o vymezení nemetropolitních regionů v Česku včetně kartogramu jsou uvedeny v níže uvedeném článku:

ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017): Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. *Geografie*, 122, 3, 281-309. (kapitola 4)

6. Specifika kontextu ekonomického rozvoje českých nemetropolitních regionů

Koncepty lokálního a regionálního ekonomického rozvoje podávají často příliš obecná tvrzení, která přehlíží významné rozdíly mezi jednotlivými ekonomickými sektory a regiony z hlediska historického vývoje, institucionálního kontextu nebo vývojového stádia (Martin a kol. 2013). Toto se vztahuje na řadu geografických i jiných přístupů, které mnohdy vycházejí z případových studií nejrozvinutějších regionů nebo oblastí, ve kterých je daný jev přítomen v „krystalické podobě“ (Ženka a kol. 2014). Posouzení aplikovatelnosti těchto konceptů v jiných typech regionů a relevance pro konkrétní zaměření nástrojů a politik lokálního a regionálního rozvoje tedy vyžaduje pečlivou kontextualizaci (v metodologické rovině viz Colier a Mahon 1993; pro příklad empirického výzkumu na téma regionální konkurenceschopnosti viz Isaksen a Karlsen 2013). Ačkoli české nemetropolitní regiony rozhodně nepředstavují homogenní soubor, sdílejí některé společné vlastnosti odlišné od vyspělejších západoevropských či skandinávských regionů, které je nezbytné při aplikaci zahraničních konceptů vzít v úvahu.

Pravděpodobně nejvýznamnějším charakteristickým rysem je unikátní typ kapitalismu v Česku i ostatních středoevropských zemích, které jsou označovány jako tzv. závislé tržní ekonomiky (Nölke a Vliegthart 2009, s. 672). Hlavními hospodářskými aktéry jsou pobočky velkých nadnárodních korporací ve zpracovatelském průmyslu a znalostně náročných obchodních službách, které jsou společně se zahraničními bankami nejvýznamnějšími zdroji investičního kapitálu. Mezi nejdůležitější konkurenční výhody českých/středoevropských regionů patří geografická blízkost západoevropských zemí, technicky kvalifikovaná pracovní síla, nízká cena výrobních faktorů a politická stabilita (Pavlínek a kol. 2009). Typickým rysem je vysoká míra exportní orientace, závislost na zahraničním kapitálu i rozhodovacích procesech a intenzivní zapojení do globálních produkčních sítí. Většina firem v českých nemetropolitních regionech se nachází v pozici dodavatelů druhého a třetího řádu, soustředěných na výrobu dílů s nižší a střední mírou komplexity, sofistikovanosti a přidané hodnoty. Naproti tomu významní dodavatelé prvního řádu disponující strategickými nevýrobními funkcemi a zejména korporátní ředitelství jsou zastoupena velmi omezeně (Blažek 2012; Ženka a Pavlínek 2013). Hlavním zdrojem růstu produktivity jsou procesní inovace a transfery inovací ze zahraničí spíše než vlastní tvorba nových znalostí (Radosevic 2011; Pavlínek a Ženka 2011, 2016), což společně s nezralým institucionálním kontextem podpory inovační činnosti vysvětluje nízkou dynamiku tvorby a komercializace „cutting edge“ technologických inovací.

Ačkoli naprostá většina českých nemetropolitních regionů spadá do kategorie venkovských regionů (dle Eurostat 2010), vyznačují se poměrně vysokou mírou urbanizace a industrializace (Ženka a kol. 2015). České nemetropolitní regiony mají určité unikátní rysy industriálního vývoje, kterými se odlišují od vyspělejších západoevropských a skandinávských regionů. Tyto rysy jsou historicky zakotvené a mají původ přinejmenším v 30. letech dvacátého století (v některých regionech i v dřívějším období) a zároveň byly výrazně formovány též v socialistické éře (1948-1989). Před druhou světovou válkou a komunistickým převratem v roce 1948 byla většina českých mikroregionů specializována na lehká odvětví zpracovatelského průmyslu jako potravinářský, textilní a oděvní průmysl, přičemž existovala ostrá polarita mezi vysoce industrializovanou severní a převážně zemědělskou jižní částí země (Koutský 2011).

V 50.-70. letech došlo v původně málo industrializovaných periferních oblastech k necitlivé centrálně plánované implantaci těžkých i lehkých odvětví zpracovatelského průmyslu (Mareš 1988; Kunc 2006), která nerespektovala historickou specializaci a akumulované lokální znalosti. V tomto období byly ekonomický růst a suburbanizace metropolitních regionů politicky bržděné, zatímco malá a střední města byla naopak výrazně podporována (Musil 1993, Hampl 2005), což vyústilo v nadměrnou urbanizaci a industrializaci

populačně malých a středně velkých mikroregionů vzhledem k jejich nízké populační velikosti a hustotě zalidnění (Tsenkova 2006; Mykhnenko & Turok 2008). Regiony výrazně závislé na průmyslových závodech implantovaných v 50.-70. letech dvacátého století byly v průběhu transformace 90. let zasaženy rozsáhlou deindustrializací a růstem nezaměstnanosti, ačkoli negativní ekonomické dopady útlumu státem subvencovaného průmyslu byly částečně vyváženy přílivem přímých zahraničních investic v první dekádě 21. století. Tyto investice směřovaly z velké části do rozvoje exportně zaměřené průmyslové výroby s nižší přidanou hodnotou (Ženka a kol. 2015).

Ačkoli je i v Česku přítomen historicky formovaný západovýchodní gradient ekonomické výkonnosti a transformační úspěšnosti regionů odvíjející se od geografické blízkosti hranic se západoevropskými státy (pro analýzu stredo-evropských států viz Petrakos 2001; Baláž 2007), regionální rozdíly v ekonomické výkonnosti jsou významněji ovlivněny pozicí měst v národním sídelním systému (Blažek a Dostál 2002; Blažek a Csank 2005; Ženka a kol. 2014, 2015). Ekonomická superdominance hlavního města Prahy a výrazná polarita v ekonomické výkonnosti mezi metropolitními a nemetropolitními regiony poukazuje na zásadní význam urbanizačních úspor, funkce vstupní brány pro zahraniční investice, soustředění strategických nevýrobních funkcí (Radosevic 2002) a obecně znalostně náročných služeb (Ženka a kol. 2017). Třetím zásadním faktorem transformační úspěšnosti vedle pozice v sídelním systému a horizontální geografické polohy je nadměrná specializace na těžbu a kapitálově náročná odvětví zpracovatelského průmyslu jako dědictví socialistické industrializace (Hampl 2005; Hampl 2007; Blažek a Csank 2005). Kombinace těchto faktorů významně zlepšila pozici i. metropolitních regionů; ii. malých měst v zázemích metropolitních regionů, které těží z urbanizačních úspor a efektů rezidenční a komerční suburbanizace (Blažek a Netrdová 2012; Maier a Franke 2015; v obecné rovině Meijers a Burger 2015) a iii. mikroregionů ve výhodné geografické poloze bez strukturální zátěže (Ženka a kol. 2015). Na druhou stranu, jak již bylo zmíněno, staré průmyslové a periferní regiony necitlivě industrializované v 50.-70. letech dvacátého století se dostaly do pozice nejvíce problémových oblastí ze socioekonomického hlediska (MINRD 2006).

Podrobnější kontextualizace předpokladů ekonomického rozvoje českých nemetropolitních regionů je uvedena v těchto publikacích zařazených v části B:

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., CSANK, P. (2014): Regional Competitiveness in Central European Countries: In Search of a Useful Conceptual Framework. *European Planning Studies*, 22, 1, 164-183. (kapitola 3)

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2015): Industrial specialization and economic performance: A case of Czech microregions. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 69, 2, 67-79. (kapitola 3)

7. Koncepty lokálního a regionálního ekonomického rozvoje a konkurenceschopnosti: diskuse relevance pro české nemetropolitní regiony

V této sekci bude diskutována relevance trojice vybraných konceptů lokálního a regionálního ekonomického rozvoje a konkurenceschopnosti: klastrů, regionálních inovačních systémů a globálních produkčních sítí. Tato skupina byla vybrána na základě splnění alespoň jednoho z níže uvedených tří kritérií.

- i. Koncept pracuje s faktory, mechanismy a aktéry lokálního a regionálního rozvoje, které se v kontextu českých nemetropolitních regionů vyskytují. Je tedy založen na realistických předpokladech a tezích.
- ii. Koncept má vysoký, ale zatím nenaplněný potenciál aplikovatelnosti ve sféře lokálních, regionálních a národních politik v Česku.
- iii. Koncept se již intenzivně (úspěšně či neúspěšně) promítl do politického a akademického diskursu i do tvorby konkrétních nástrojů a politik lokálního a regionálního rozvoje v Česku.

Z důvodu rozsahového limitu nebude podrobněji rozebírána dvojice příbuzných konceptů - příbuzné rozmanitosti (related variety) a ekonomické komplexity – pro diskusi viz Ženka a kol. (2014) v sekci B habilitační práce.

Klastry

Koncept klastrů (např. Porter 1998) se navzdory rozsáhlé kritice z důvodu vágnosti (Martin and Sunley 2003) a neprokázání role prostorové blízkosti jako faktoru posilujícího interaktivní proces učení a tvorby inovací (Simmie 2004) zařadil mezi nejdůležitější koncepty v akademickém výzkumu i politice regionálního rozvoje ve střední Evropě (např. Davendra a Pavelková 2011). Navzdory reflexi role vnějších zdrojů znalostí (Blažek a kol. 2011) je pozornost zaměřena na lokální dodavatelské a inovační vazby mezi firmami. Kritické poznámky Martina a Sunleyho (2003), Simmieho (2004) a Boschmy (2005) jsou dobře aplikovatelné na situaci v českých nemetropolitních regionech. Kritiku lze shrnout do dvou základních bodů (Ženka a kol. 2014, 2015a):

- i. Klastry jsou často zaměňovány s jinými typy aglomerizace firem, zejména se shluky vzájemně nepropojených firem, které se vytvářejí např. na základě výhodné dopravní polohy či kapacitní technické infrastruktury – tzv. pure agglomerations (Gordon a McCann 2000, s. 516).
- ii. Dochází k přecenění role geografické blízkosti pro šíření inovací a inovační spolupráci. Simmie (2004) identifikoval tři základní vlastnosti porteriánských klastrů, zahrnující intenzivní konkurenci mezi firmami stimulující inovační činnost, vazby mezi lokálními firmami (vertikální v podobě dodavatelských řetězců, horizontální mezi dodavateli komplementárních výrobků a služeb) a převahu vazeb na lokální úrovni, které přispívají ke tvorbě hodnoty. Většina průmyslových center v Česku však tyto vlastnosti nespĺňuje, neboť je charakteristická slabými vazbami mezi lokálními firmami a institucemi, dále převážně vnitrofiremní povahou inovačního procesu (Žižalová 2010; Ženka a kol. 2015a). Problémem je nedostatek důvěry, slabý sociální kapitál a nezralý institucionální kontext pro tvorbu a šíření inovací (Ionescu 2005). Pro většinu průmyslových center v Česku je na lokální úrovni charakteristická nízká intenzita inovačních vazeb mezi firmami navzájem a mezi akademickou a komerční sférou (Ženka a kol. 2014). Spolupráce na inovační činnosti a získávání znalostí se odehrává převážně v mezinárodním měřítku uvnitř velkých firem a jejich produkčních sítí (Žižalová 2010; Radošević 2011; Hanousek a kol. 2011, Szent-Iványi a Vigvári 2012) či na národním měřítku, kde se odvíjí od sídelní hierarchie (Blažek a kol. 2011). Existující průmyslové okrsky jsou zastoupeny spíše satelitními platformami nižšího řádu (Ženka a kol. 2017) než průmyslovými okrsky marshallianského typu, přičemž je možné nalézt několik velkých okrsků typu “hub-and-

spoke” (Markusen 1996) v automobilovém průmyslu, které jsou formovány na národní úrovni (Širák a Reháč 2005; Pavlínek a Janák 2007; Ženka a kol. 2013).

Ačkoli není k dispozici dostatečná empirická evidence, zdá se, že lokalizační úspory pravděpodobně hrají v ekonomické výkonnosti nemetropolitních regionů a produktivitě klíčových odvětví menší roli, než by bylo možné očekávat na základě vysoké míry specializace řady nemetropolitních regionů na některá odvětví zpracovatelského průmyslu (Ženka a kol. 2015). Absenci silných aglomeračních efektů a lokálních vazeb mezi firmami lze vysvětlit na základě socialistické organizace průmyslové výroby, která ovlivnila vývoj regionálních institucí a podnikatelského prostředí do dnešní doby. Československý zpracovatelský průmysl byl postaven na základě velkých státních vertikálně organizovaných průmyslových konglomerátů (tzv. výrobně hospodářských jednotek), které zpravidla vyráběly široké spektrum produktů (Heidenreich 1994). Z důvodu obtížné dostupnosti a nízké kvality některých surovin, dílů a služeb (Kornai 1982) měly tyto konglomeráty tendenci internalizovat velké části dodavatelských řetězců včetně řady ekonomických aktivit, které nesouvisely přímo s jádrovou činností. Výrobně-hospodářské jednotky měly zpravidla ředitelství v jednom (často metropolitním) městě a mnoho podřízených výrobních závodů s minimálním zastoupením strategických funkcí sídlilo v malých a středních městech. Tento organizační vzorec vedl k téměř úplné destrukci lokálních vnějších vazeb firem, deregionalizaci výroby (Grabher 1994; Krátke 1997) a vyvinutí tzv. prázdných klastrů (*hollow clusters* - viz Bathelt 2009), a to navzdory vysoké míře specializace a územní koncentraci průmyslové výroby (Schamp 2000).

Prostorové vzorce vazeb průmyslových firem se významně změnily po roce 1998, neboť vertikálně integrované státní firmy byly privatizovány, restrukturalizovány a začleněny do produkčních sítí velkých zahraničních nadnárodních korporací (Pavlínek 2004), většinou v pozici dodavatelů druhého nebo třetího řádu (Blažek 2012). Tento vývoj přispěl k reprodukovaní deregionalizované výroby, slabých lokálních vazeb mezi průmyslovými firmami a k častému zakládání nových prázdných klastrů zahraničních závodů zaměřených na výrobu či montáž s nízkou přidanou hodnotou (Ženka a kol. 2014). Oblasti s vysokou mírou územní koncentrace průmyslových firem jsou tedy (podobně jako ve východním Německu) založeny především na aglomeraci ryze výrobních jednotek a kapacit (Hornych a Schwartz 2009, s. 523). Ačkoli došlo po roce 1989 k zásadní změně politického a ekonomického systému (viz koncepty *rupture* a *re-bundling* dle Bathelt a Boggs 2003; Bathelt 2013), je pro pochopení současného stavu prostorové organizace české ekonomiky nezbytné aplikovat evoluční ekonomicko-geografický přístup a vzít v úvahu velmi silnou závislost na předchozí vývojové trajektorii (Ženka a kol. 2015).

Slabé lokální vazby mezi firmami a absence významným přínosů lokalizačních úspor pro produktivitu se netýkají pouze zpracovatelského průmyslu, ale též zemědělství. Ženka a kol. (2015a) nepotvrdili statisticky signifikantní vliv územní koncentrace firem a regionální specializace na zemědělství a potravinářského průmyslu na produktivitu zemědělské výroby na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Ačkoli na firemní a lokální úrovni mohou pozitivní efekty spojené se sdílením trhu práce, dodavatelské základny, přeléváním technologií (Henderson 2003), snížením dopravních nákladů a postupnou akumulací lokálně unikátního know-how jako zdroje rostoucích výnosů z rozsahu (Martin 2006) významně ovlivňovat produktivitu firem, na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností nebyly tyto rozdíly patrné.

Zásadním rozdílem oproti zpracovatelskému průmyslu, kde se též neprojevil významné efekty lokalizačních úspor, je role vnitřních úspor z rozsahu. Výsledky empirického výzkumu potvrdily klíčový vliv vnitřních úspor z rozsahu nejen na produktivitu zpracovatelského průmyslu a celkovou ekonomickou výkonnost nemetropolitních regionů (Ženka a kol. 2015a), avšak nebyly prokázány efekty vnitřních úspor z rozsahu na produktivitu práce v zemědělství na mikroregionální úrovni (Ženka a kol. 2015b; Ženka a kol. 2016).

Koncentrovaná velikostní struktura firem a přítomnost velkých průmyslových podniků v kapitálově a technologicky náročných odvětvích zpracovatelského průmyslu je nejdůležitějším faktorem vysvětlujícím regionální rozdíly v ekonomické výkonnosti vysoce industrializovaných českých nemetropolitních regionů (Ženka a kol. 2015a). Přesto nebyla nalezena analogie v sektoru zemědělství - regiony s převahou velkých farem nejsou v průměru produktivnější než jejich protějšky s fragmentovanou velikostní strukturou farem (Ženka a kol. 2015b; Ženka a kol. 2016a).

Regionální inovační systémy

Politiky inspirované konceptem regionálních inovačních systémů (RIS) mají tendenci využít již existující prostorové shluky firem v určitém odvětví a aglomerační úspory, které plynou z územní koncentrace a geografické blízkosti těchto firem, a které mohou být stimulovány vládní podporou tvorby a šíření znalostí. Kvalita veřejného i podnikatelského sektoru výzkumu a vývoje, intenzita a kvalita sociálních sítí zprostředkujících přenos technologií a inovační kapacity firem jsou považovány za klíčové faktory stimulující regionální konkurenceschopnost (Cooke a kol. 1997).

V českých podmínkách však úspěšná aplikace RIS čelí mnoha překážkám. Na národní úrovni lze hovořit o systémových selháních v přenosu znalostí mezi akademickou a komerční sférou a komercializaci technologických inovací. Národní inovační systém je fragmentován do několika slabě propojených regionálních subsystémů (Ženka a kol. 2014), které jsou těsněji integrovány do západoevropských než do českého inovačního systému (pro diskusi na úrovni středoevropských států viz Lengyel a Leydersdorf 2011). Problémem však není pouze nedostatečná koordinace na národní úrovni. Intenzita inovační spolupráce v českých nemetropolitních regionech je ještě slabší než na národní úrovni (Žižalová 2010), přičemž hlavní důvody jsou následující.

- i. Pro inovativní firmy v nemetropolitních regionech je obtížné najít lokální či regionální inovační partnery ze strany veřejného sektoru (Žižalová 2010). Většina malých a středních regionálních univerzit je zaměřena především na výuku, má omezené výzkumné kapacity, malou zkušenost v podpoře “spin-off” firem a často výzkumné zaměření nekorespondující s potřebami podnikatelského sektoru v regionech/u (Gál a Ptáček 2011).
- ii. V Česku obecně a především v nemetropolitních regionech existuje poměrně malá poptávka komerční sféry po inovacích. Potenciální nabídka veřejných výzkumných a vývojových center je větší než absorpční kapacita podnikatelského sektoru a jeho ochota spolupracovat s domácími univerzitami a výzkumnými centry (Radosevic 2011), nebo lokální firmy poptávají příliš triviální služby, které nejsou atraktivní pro veřejné výzkumné instituce (Blažek (2010).
- iii. Ekonomická výkonnost významné části českých nemetropolitních regionů je tažena velkými firmami ve zpracovatelském průmyslu a jejich dodavatelskými sítěmi (Radosevic 2011; Pavlínek 2012; Ženka a kol. 2017). Ačkoli některé strategické funkce včetně center výzkumu a vývoje jsou přítomny, klíčové strategické funkce zůstávají převážně v zahraničí a pozice firem v globálních produkčních sítích dlouhodobě periferní.
- iv. Lokální firmy zpravidla soutěží o trhy se standardizovanými výrobky a službami s vysokou cenovou elasticitou a se zesilující konkurencí ze strany zemí s nižšími náklady. Většina firem však nemá ambice se reorientovat na výrobky a služby s vyšší přidanou hodnotou (např. Berman Group 2012; Ženka a kol. 2014). Ačkoli lze najít klastry malých a středních firem v high-tech odvětvích zpracovatelského průmyslu a služeb, tyto firmy zpravidla technologicky zaostávají za západoevropskými protějšky a soustřeďují se spíše na jednodušší úkony a domácí trhy (Radosevic 2011; Blažek

a Žížalová 2010).

- v. Existuje výrazný prostorový nesoulad v rozmístění zpracovatelského průmyslu, který je významně zastoupen v nemetropolitních regionech a znalostně náročných obchodních služeb, které jsou koncentrovány v metropolitních regionech největších měst (Ženka a kol. 2017a,b). V českých nemetropolitních regionech tedy nelze hovořit o kritické masě znalostně náročných obchodních služeb, které by mohly sloužit jako integrátory regionálních inovačních systémů. Není tedy nezbytné, aby se firmy v znalostně náročných obchodních službách soustřeďovaly v těsné geografické blízkosti svých zákazníků v nemetropolitních regionech - lokální průmyslové firmy vytvářejí vazby spíše na subjekty v českých metropolitních regionech nebo v zahraničí. Toto zjištění potvrzuje závěry předchozích studií na podobné téma (Blažek a kol. 2011; Slach a kol. 2013; Ženka a kol. 2016a). Shearmur a Doloreux (2008, 2014) tvrdí, že inovativní zpracovatelský průmysl nevyžaduje geografickou blízkost KIBS – a to ani v kontextu velkých geografických vzdáleností v kanadském Quebecu, pro který byly tyto studie zpracovány.

Na základě výše uvedených výsledků lze odvodit následující doporučení pro regionální politiku a tvorbu regionálních inovačních strategií. V nemetropolitních a menších metropolitních regionech Česka není realistické očekávat velký endogenní potenciál pro vyvinutí regionálních inovačních systémů. Důvodem může být nejen velmi omezené zastoupení KIBS, ale také nižší kapacita regionálních univerzit provádět vysoce kvalitní výzkum, slabé lokální vazby průmyslových firem mj. z důvodu tradičně silné pozice „in-house“ produkce a služeb zděděné z dob státního socialismu (Ženka a kol. 2015). Není tedy účelné podporovat endogenní rozvoj a lokální inovační vazby v regionech se slabou podnikatelskou a znalostní základnou, které nemají možnost dosáhnout významných aglomeračních úspor. Koncept RIS je tedy relevantní spíše pro metropolitní regiony, které soustřeďují korporátní ředitelství, strategické nevýrobní funkce, znalostně náročné obchodní služby a veřejné výzkumné instituce. Firmy v nemetropolitních regionech by měly být podporovány z hlediska inovační spolupráce se subjekty v českých metropolitních regionech i v zahraničí, neměl by tedy být kladen nadměrný důraz na rozvoj inovačních systémů v regionech, kde chybí kritická masa kvalifikované pracovní síly, inovativních firem a výzkumných institucí.

Globální produkční síť

Výše uvedené argumenty proti relevanci konceptů klastrů a RIS podporují hypotézu o klíčové roli extra-regionálních faktorů a vazeb pro rozvoj českých nemetropolitních regionů. Hlavním motorem ekonomického růstu, růstu zaměstnanosti, produktivity a inovační činnosti českých (ne)metropolitních regionů jsou totiž přímé zahraniční investice a aktivity poboček velkých nadnárodních korporací (Nölke a Vliegenthart 2009; Hagemeyer a Tyrowicz 2012; Ženka a kol. 2014). Inovační spolupráce v Česku má převážně (mezi)národní a vnitrofiremní charakter (Žížalová 2010; Blažek a kol. 2011). Intenzivní „efekty přelévání“ (spillovers) stimulující růst produktivity a šíření znalostí je možné očekávat spíše mezi jednotlivými aktéry zapojenými do hodnotových řetězců/produkčních sítí (GVC/GPN) a pobočkami nadnárodních korporací než mezi geograficky blízkými firmami a institucemi, které jsou však pouze volně propojeny (Damijan a kol. 2003; Szent-Iványi a Vigvári 2012).

Perspektiva GVC/GPN klade důraz na klíčové faktory rozvoje českých nemetropolitních regionů, mezi které patří intenzita funkčního upgradingu, definovaného jako posun směrem k vyššímu zastoupení strategických funkcí s vyšší přidanou hodnotou, jako je design, výzkum a vývoj nebo marketing (Humphrey a Schmitz 2002). Zásadním faktorem regionální konkurenceschopnosti a rozvoje je asymetrické rozdělení korporátní moci kompetencí mezi řídicími firmami a jejich dodavateli, promítající se přímo do nerovnoměrného rozdělení zisku (Gereffi a Korzeniewicz 1994; Kaplinsky a Morris 2002; Coe a kol. 2004).

Vzhledem k tomu, že řídicí firmy, korporátní ředitelství a strategické funkce jsou v českých (ne)metropolitních regionech zastoupeny velmi omezeně (Dischinger a Riedel 2010), jejich vysoká míra územní koncentrace (Pavlínek a Janák 2007) a výrazně selektivní charakter funkčního upgradingu (Pavlínek a kol. 2009; Pavlínek a Ženka 2011) mohou vést k prohloubení regionálních disparit a k posílení územně nerovnoměrného rozvoje. Potenciál ekonomického růstu nemetropolitních regionů je podvazován omezenými možnostmi upgradingu dodavatelů nižšího řádu a převažujícím zastoupením výrobních závodů bez strategických funkcí mezi dodavateli prvního řádu (Blažek 2012; Pavlínek a Ženka 2016).

České nemetropolitní regiony mohou být obecně konceptualizovány jako exportní základny (typologie dle Martin a kol. 2003) dominované zahraničními nadnárodními korporacemi a širokou sítí jejich dodavatelů v technologicky náročných odvětvích zpracovatelského průmyslu, kteří jsou často zapojeni do kvazihierarchických hodnotových řetězců automobilového průmyslu (Bohle a Greskowits 2007; Pavlínek a Ženka 2016). Podle údajů Eurostatu (2012) je v Česku již od konce první dekády 21. století více než dvě třetiny přidané hodnoty a výdajů na výzkum a vývoj přímo kontrolováno zahraničními firmami prostřednictvím vlastnických vztahů. Tato čísla nezahrnují tisíce domácích dodavatelů nižšího řádu, kteří jsou zapojeni do hodnotových řetězců zahraničních firem, ale chybí pro ně data. Podle odhadu objemu vnitro-odvětvového obchodu a dodavatelských vazeb zahraničních firem (Jindra a kol. 2009) lze odhadnout, že 75-80 % přidané hodnoty ve zpracovatelském průmyslu středoevropských zemí je těsně integrováno do GPN.

Na základě analýz vývoje automobilového průmyslu podle dodavatelských pater na úrovni mikroregionů (Ženka, Pavlínek 2013) bylo zjištěno, že mikroregiony s automobilkami a dodavateli prvního řádu dosahují nejen vyšší produktivity a ziskovosti výroby, ale především vyšších výnosů z podnikových daní a vyšších mezd v přepočtu na zaměstnance. Tato hierarchie platí i přes slabé zastoupení strategických funkcí ve skupině automobilek a dodavatelů 1. řádu, přičemž rozdíly v dynamice ekonomického upgradingu (růst produktivity a ziskovosti díky posunu k činnostem s vyšší přidanou hodnotou) se od roku 1998 mezi jednotlivými dodavatelskými firmami/subjekty prohlubují (Ženka, Pavlínek 2013). Díky rychlému extenzivnímu růstu dodavatelského sektoru pod vlivem přímých zahraničních investic však dochází ke konvergenci regionální ekonomické výkonnosti a zaměstnanosti, neboť počet pracovních míst i přidaná hodnota v daném období rostly rychleji v mikroregionech s významnými dodavateli prvního a druhého řádu než v jádrových mikroregionech, ve kterých sídlí automobilky. Empirické výsledky však vyžadují opatrnou interpretaci, neboť chybí informace o korporátní moci a strategii řídicích firem, údaje o zastoupení strategických funkcí a autonomii poboček v hierarchii nadnárodních korporací a jednotlivá dodavatelská patra jsou velmi heterogenní z hlediska vlastnictví, velikosti, ziskovosti, kapitálové i technologické náročnosti výrobního procesu a přítomnosti výzkumu a vývoje.

V regionech s automobilkami a dodavateli prvního řádu není vyšší objem vytvořené a udržené hodnoty primárně výsledkem orientace sofistikovanějších komplexních dílů ani přítomnosti strategických nevýrobních funkcí (Mudambi 2008), ale plyne z vyšší průměrné velikosti firem (vnitřních úspor z rozsahu a výhodné vyjednávací pozice díky velké kupní síle – Sturgeon a kol. 2008) a vysoké kapitálové náročnosti výroby v těchto firmách, zpravidla v zahraničním vlastnictví - viz Pavlínek a Ženka (2016). V regionech soustřeďujících dodavatele nižších řádů jsou navzdory nižším absolutním mzdám přímé efekty na regionální rozvoj v podobě tvorby pracovních míst a mezd na jednotku produkce a investovaného kapitálu vyšší (Pavlínek a Ženka 2016). Tento nesoulad souvisí s faktem, že dodavatelé vyššího řádu v zahraničním vlastnictví na území Česka disponují v průměru užším okruhem strategických nevýrobních funkcí a rozhodovacích pravomocí než dodavatelé nižšího řádu. Empirické výsledky poukazují na nezbytnost podpory domácích dodavatelů nižších řádů prostřednictvím průmyslové politiky státu, neboť tyto firmy mají při nižším objemu vytvořené hodnoty

relativně vyšší přínosy pro regionální rozvoj. Lze shrnout, že ačkoli se absolutní přímé efekty firem v automobilovém průmyslu snižují s klesající pozicí v dodavatelském řetězci (vyšší mzdová hladina i výnosy z daní v regionech s automobilkami a dodavateli prvního řádu), relativní přímé efekty jsou intenzivnější v regionech na nižších pozicích.

8. Faktory rozvoje českých nemetropolitních regionů: shrnutí empirických zjištění

Hlavním cílem jednotlivých specializovaných článků spojených do habilitační práce bylo identifikovat nejvýznamnější faktory, aktéry a mechanismy rozvoje českých nemetropolitních regionů a na jejich základě vytvořit typologii, která kromě analytických shrnutí poskytne též doporučení pro nastavení konkrétních nástrojů a politik regionálního rozvoje v jednotlivých typech nemetropolitních regionů. Syntetizující typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje je uvedena v článku Ženka, Slach a Sopkuliak (2017) v kapitole 5. Níže jsou představena nejdůležitější dílčí empirická zjištění týkající se rozvoje a ekonomické výkonnosti českých nemetropolitních regionů a jejich vybraných klíčových odvětví.

1) České nemetropolitní regiony jsou v kontextu EU28 vysoce industrializované (Ženka, Slach a Sopkuliak 2017). Téměř ve všech má zpracovatelský průmysl vyšší podíl na přidané hodnotě než podnikatelské služby a ve všech bez výjimky vykazuje/vytváří vyšší přidanou hodnotu než ekonomické aktivity vázané na cestovní ruch. Převažují odvětví s nízkou a střední technologickou náročností a syntetickou znalostní základnou, firmy v pozici dodavatelů na nižších patrech globálních produkčních sítí a pobočky nadnárodních korporací, které jsou navázány především na mateřské firmy a obchodní/inovační partnery v globálních produkčních sítích. Charakteristický je malý objem i intenzita lokálních dodavatelských a znalostních vazeb, nízká hustota institucí a minimální zastoupení strategických nevýrobních funkcí, v důsledku čehož je inovační poptávka poměrně nízká. Lokální firmy buď neinovují, zajišťují si inovační proces vlastními silami nebo prostřednictvím extra-regionálních vazeb na klíčové zákazníky, dodavatele, mateřské firmy nebo jiné inovační partnery, kteří jsou často lokalizováni v českých či zahraničních metropolitních regionech.

2) Nemetropolitní regiony závislé na zpracovatelském průmyslu dosahují v průměru vyšší ekonomické výkonnosti než regiony s diverzifikovanější sektorovou strukturou hospodářství a vyšším podílem služeb (Ženka a kol. 2015). Zároveň bylo zjištěno, že specializované průmyslové regiony s velkými firmami jsou v průměru ekonomicky výkonnější než diverzifikované terciarizované regiony s malými firmami. Výzkum tedy potvrdil zásadní vliv odvětvové a velikostní struktury na ekonomickou výkonnost českých nemetropolitních regionů.

3) Nebyla nalezena souvislost mezi intenzitou změn odvětvové struktury po roce 1989 a stávající ekonomickou výkonností nemetropolitních regionů. Většina nemetropolitních regionů s vysokou přidanou hodnotou na obyvatele je však charakteristická perzistencí specializace na klíčová odvětví a kontinuitou fungování velkých firem v tradičních kapitálově či technologicky náročných odvětvích zpracovatelského průmyslu. Vnitřní úspory z rozsahu jsou nejdůležitějším zdrojem ekonomického růstu, zatímco lokalizační úspory mají omezený vliv na ekonomickou výkonnost, produktivitu zpracovatelského průmyslu i zemědělství. Projevily se pozitivní efekty urbanizačních úspor na regionální ekonomickou výkonnost.

4) Produktivita zemědělství je z velké části ovlivněna jinými faktory než produktivita zpracovatelského průmyslu a celková ekonomická výkonnost nemetropolitních regionů. Společným rysem je malý význam lokalizačních úspor, naproti tomu nebyl zjištěn významný

vliv vnitřních úspor z rozsahu. Regiony s velkými farmami tedy v průměru nedosahují vyšší produktivity zemědělské výroby než regiony s fragmentovanou velikostí farem. Vliv populační velikosti a hustoty zalidnění na produktivitu zemědělské výroby se potvrdil v článku Ženky a kol. (2015b), avšak v regresních modelech uvedených v publikaci Ženky a kol. (2016) nevyšel statisticky významně. Působení urbanizačních úspor na produktivitu zemědělství je tedy nejednoznačné a vyžaduje další výzkum.

5) S klesající pozicí firem v globálních produkčních sítích a tím pádem i mikroregionů, ve kterých se tyto firmy nacházejí, se snižují absolutní přínosy automobilového průmyslu pro regionální rozvoj v podobě výše mezd a výnosů z podnikových daní. Naproti tomu relativní přínosy pro regionální rozvoj, měřené počtem vytvořených pracovních míst a objemem mezd vztahených na jednotku produkce nebo investovaného kapitálu, jsou intenzivnější ve skupině regionů na nižších patrech hodnotových řetězců automobilového průmyslu (Ženka, Pavlínek 2013). Ačkoli se z hlediska růstu produktivity práce rozevírají nůžky mezi regiony na vyšších a nižších patrech hodnotových řetězců, extenzivní růst dodavatelského sektoru v Česku působí od roku 1998 ve prospěch regionální konvergence ekonomické výkonnosti a zaměstnanosti. Vysoký objem hodnoty vytvořené a udržené v regionech s automobilkami a dodavateli prvního řádu je výsledkem větší průměrné velikosti a kapitálové náročnosti těchto firem spíše než orientace na komplexní výrobky a přítomnosti strategických nevýrobních funkcí (Pavlínek a Ženka 2016).

6) Existuje výrazný prostorový nesoulad v rozmístění zpracovatelského průmyslu, který je významně zastoupen v nemetropolitních regionech a KIBS, které jsou soustředěny v metropolitních regionech největších měst. Ačkoli je velká část průmyslových firem a podnikových center výzkumu a vývoje umístěna v nemetropolitních regionech, firmy v odvětvích KIBS mohou tyto potenciální zákazníky obsluhovat, aniž by musely opouštět metropolitní regiony. V českých nemetropolitních i menších metropolitních regionech tedy není realistické očekávat významný endogenní potenciál pro vyvinutí regionálních inovačních systémů. Důvodem je nejen slabé zastoupení KIBS, ale též chybějící kritická masa pro působení aglomeračních efektů i slabé lokální vazby průmyslových firem (Ženka a kol. 2017a).

Podrobnější shrnutí empirických výsledků je uvedeno v níže uvedených článcích zařazených do části B habilitační práce.

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2015): Industrial specialization and economic performance: A case of Czech microregions. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 69, 2, 67-79.

ŽENKA, J., ŽUFAN, P., KRTIČKA, L., SLACH, O. (2015): Labour productivity of agricultural business companies and cooperatives in the Czech Republic: A micro-regional level analysis. *Moravian Geographical Reports*, 23, 4, 14-25.

ŽENKA, J., SLACH, O., KRTIČKA, L., ŽUFAN, P. (2016): Determinants of microregional agricultural labour productivity – evidence from Czechia. *Applied Geography*, 71, 83-94.

ŽENKA, J., PAVLÍNEK, P. (2013): Český automobilový průmysl v globálních produkčních sítích: regionální souvislosti rozvoje v období 1998-2008. *Geografie*, 118, 2, 116-137.

PAVLÍNEK, P., ŽENKA, J. (2016): Value creation and value capture in the automotive industry: Empirical evidence from Czechia. *Environment and Planning A*, 48, 5, 937-959.

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., IVAN, I. (2017): Spatial distribution of knowledge-intensive business services in a small post-communist economy. *Journal of the Knowledge Economy*, 8, 2, 385-406.

ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017): Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. *Geografie*, 122, 3, 281-309.

9. Závěr a doporučení pro regionální politiku

Cílem práce bylo vytvořit typologii českých nemetropolitních regionů podle klíčových faktorů, aktérů a mechanismů rozvoje. Na základě výsledků tohoto i předchozích výzkumů (Ženka a kol. 2015, 2017; Ženka a Slach 2016) lze shrnout nejvýznamnější analytická zjištění, která mohou sloužit jako podklady pro zaměření intervencí regionálních politik.

Zprvė, všechny typy českých nemetropolitních regionů jsou v evropském kontextu vysoce industrializované a ve všech má zpracovatelský průmysl rozhodující podíl na přidané hodnotě podnikatelského sektoru. Dokonce i na úrovni jednotlivých mikroregionů lze z celkového počtu 156 nemetropolitních regionů najít pouze pět jednotek, ve kterých mají obchodní služby vyšší přidanou hodnotu než zpracovatelský průmysl (Ženka a kol. 2017). Převažují technologicky méně náročná odvětví se syntetickou znalostní základnou, firmy na nižších patrech globálních produkčních sítí a pobočky nadnárodních korporací, které jsou provázány především s mateřskými firmami a partnery v globálních produkčních sítích při omezených lokálních dodavatelských a znalostních vazbách, minimálním zastoupení znalostně náročných obchodních služeb a nízké hustotě institucí (viz též Ženka a kol. 2015, 2017). Výsledkem je poměrně nízká inovační poptávka, neboť místní firmy buď neinovují, zajišťují inovační proces vlastními silami nebo pomocí extra-regionálních vazeb na mateřské firmy, zákazníky, univerzity a výzkumné instituce – často lokalizované v českých či zahraničních metropolitních regionech. Chybí též významnější zastoupení znalostně náročných obchodních služeb, které fungují jako integrátory regionálních inovačních systémů a kritická masa pro působení aglomeračních efektů. Není tedy účelné jednostranně podporovat endogenní rozvoj a lokální inovační vazby v regionech se slabou znalostní, inovační a podnikatelskou základnou, které nemají předpoklady pro dosažení významných aglomeračních úspor. Efektivnějším opatřením je podpora vytváření nadregionálních znalostních vazeb a strategického párování mezi lokálními zdroji a potřebami nadnárodních korporací.

Zadruhé, navzdory riziku negativního uzamčení vývojové trajektorie je pro nemetropolitní regiony důležité udržet existující specializované know-how, které je vázané na dlouhodobě se vyvíjející kvalifikaci místního obyvatelstva, firemní rutiny, lokální instituce, interakce na trhu práce a dodavatelské vztahy. I v případě specializovaných regionů je vhodnější podporovat diverzifikaci do technologicky příbuzných odvětví než implantaci zcela nových, nepřibuzných odvětví. Malá velikost trhu, znalostní i dodavatelské základny neumožňují těžit z pozitivních efektů diverzity, jako je tomu v případě velkých metropolitních měst. Klíčovým mechanismem ekonomického růstu nemetropolitních regionů z dlouhodobého evolučního hlediska je diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví, která může probíhat odštěpováním specializovaných firem od lokálních významných podniků, atrakcí firem podnikajících v příbuzných odvětví z jiných regionů nebo cílenou podporou zakládání nových subjektů v daném regionu.

Předložená typologie je založena převážně na statickém hodnocení klíčových faktorů, aktérů a předpokládaných mechanismů rozvoje. Další výzkum faktorů ekonomické výkonnosti nemetropolitních regionů by měl vycházet především z konceptů evoluční ekonomické geografie a hodnotit vývoj ekonomické výkonnosti z dlouhodobé perspektivy. Klíčovou otázkou je, zda a jak se různé strategie a trajektorie regionálního rozvoje promítají do stávající ekonomické výkonnosti nemetropolitních regionů. Dosahují např. regiony s výrobními závody zahraničních firem založenými na zelené louce nižší ekonomické výkonnosti než jejich protějšky, ve kterých zahraniční firmy navázaly na existující průmyslovou tradici a know-how? Další možností je propojení analýzy regionální ekonomické výkonnosti a typologie s kontextem dlouhodobého vývoje regionální organizace společnosti a pokus o harmonizaci s nejnovější sociogeografickou regionalizací Česka (Hampl a Marada 2015).

Specializované nemetropolitní regiony jsou v průměru ekonomicky výkonnější než diverzifikované regiony a v (post)krizovém období 2009-2014 vykázaly překvapivě vysokou

míru ekonomické odolnosti a schopnosti úspěšného ekonomického zotavení a adaptace (viz též Ženka a kol. 2017, 2018). Ačkoli existuje riziko uzamčení vývojové trajektorie s potenciálně negativními ekonomickými a sociálními dopady, je pro nemetropolitní regiony velmi důležité si udržet existující specializované know-how, které je výsledkem dlouhodobě se vyvíjející kvalifikace místního obyvatelstva, firemních rutin, lokálních institucí, interakce na trhu práce a dodavatelské vztahy. I v případě regionů závislých na jednom odvětví je obecně účelnější podporovat diverzifikaci do technologicky příbuzných odvětví než implantaci nepříbuzných, zcela nových odvětví. Malá velikost trhu, dodavatelské a znalostní základny neumožňuje příliš těžit z pozitivních efektů diverzifikované ekonomické struktury, jako je tomu v případě metropolitních regionů. Stěžejním mechanismem rozvoje nemetropolitních regionů z dlouhodobého hlediska je diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví, která může probíhat různými způsoby - odštěpováním specializovaných firem od místních významných podniků, lákáním firem působících v příbuzných odvětví z jiných regionů nebo cílenou podporou zakládání nových firem v daném regionu.

Ačkoli je ekonomický růst českých nemetropolitních regionů tažen především pobočkami řídicích firem a dodavatelů prvního řádu, dodavatelé nižších řádů mají v průměru vyšší relativní přínosy pro lokální a regionální rozvoj, vyjádřitelné např. počtem vytvořených pracovních míst a objemem mezd vztažených na jednotku produkce nebo investovaného kapitálu. Je tedy zcela oprávněné podporovat i rozvoj a inovační aktivitu firem na nižších patrech globálních produkčních sítí, neboť v této skupině jsou častěji domácí podniky a také větší procento zmíněných firem disponuje strategickými nevýrobními funkcemi a rozhodovacími pravomocemi. Zároveň existuje určité dilema mezi preferencí silných ekonomických impulsů a regionálních multiplikačních efektů spojených s přítomností poboček zahraničních řídicích firem a dodavatelů prvního řádu a vyšší mírou externí závislosti a zranitelnosti regionálních ekonomik, která plyne zejména z velmi omezeného zastoupení strategických nevýrobních funkcí a rozhodovacích kompetencí v této skupině firem. Ačkoli závislost na dodavatelích nižších řádů může též přinášet rizika (např. v podobě „deskillingu“, přesunu výroby do zemí s nižšími náklady aj.), jako optimální a realistická strategie pro většinu českých nemetropolitních regionů se jeví dlouhodobá podpora procesu upgradingu dodavatelů nižších řádů s důrazem na rozšiřování produktového portfolia a diverzifikaci do technologicky příbuzných odvětví.

Výše uvedená doporučení platí obecně pro české nemetropolitní regiony. Na následující straně (Tab. 2) jsou uvedena doporučení pro jednotlivé typy nemetropolitních regionů dle typologie představené v kapitole 4.

Tab. 2 Typy (ne)metropolitních regionů – faktory, mechanismy a aktéři rozvoje, doporučení pro regionální politiku

Typ regionu	Faktory	Mechanismy	Aktéři	Doporučení pro regionální politiku
Regiony s dominancí jedné velké firmy	Vnitřní úspory z rozsahu, specializace, komplexity; vnější úspory z komplexity	Regionální multiplikační efekty; vertikální vedlejší efekty; regionální odvětvová dominance; diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví	Velké domácí firmy s tradicí podnikání v regionu, místní dodavatelé, orgány veřejné správy spolupracující s dominantní firmou	Podpora nadregionálních vazeb malých a středních podniků Rozvoj technického vzdělávání Atrakce technologicky příbuzných firem Zachování lokálních specializovaných znalostí díky stabilizaci populace
Satelitní platformy nižšího řádu	Vnitřní úspory z rozsahu; přístup k zahraničním trhům díky mateřské firmě	Přímé efekty zahraničních investic, transfer znalostí od mateřských firem.	Pobočné provozovny nadnárodních firem, služby typu backoffice	Podpora technického vzdělávání Implementace nástrojů na podporu strategického párování (upgrading) Atrakce technologicky příbuzných firem Podpora nadregionálních vazeb
Satelitní platformy vyššího řádu	Vnitřní úspory z rozsahu; přístup k zahraničním trhům díky mateřské firmě, kvalifikovaná pracovní síla	Upgrading pobočných závodů nadnárodních firem, vertikální přelévání, efekt kotvy; strategické párování	Pobočné provozovny zahraničních firem, centra strategických služeb, místní dodavatelé	Péče o investory a podpora strategického párování Podpora (nad)regionálních znalostních vazeb Atrakce technicky kvalifikovaných lidí Podpora příbuzné diverzifikace
Diverzifikované průmyslové regiony	Vnitřní úspory z rozsahu velkých firem v tradičních odvětvích i pobočných závodů nadnárodních korporací	Přímé efekty zahraničních investic; diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví	Velké i malé firmy v tradičních odvětvích průmyslu, pobočné závody nadnárodních firem, služby typu backoffice	Podpora technického vzdělávání Posilování meziodvětvové regionální spolupráce Podpora odvětví s potenciálem dosažení externích úspor z rozsahu Podpora nadregionálních znalostních vazeb firem
Periferní regiony	Vyšší transakční náklady v důsledku odlehlosti, nízké míry urbanizace i hustoty firem a institucí, malý lokální trh, nízké úspory z rozsahu	Diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví; specializace na tržní niky; amenitní migrace	Malé a střední průmyslové firmy; občanský sektor	Podpora nadregionálních znalostních sítí Atrakce menších (zahraničních) firem Rozvoj intra- a inter-regionální dopravy Posilování lokálního síťování firem a institucí Podpora regionální specializace i příbuzné diverzifikace místních firem Stabilizace populace

Zdroje: Ženka, Slach a Sopkuliak 2017; Florida 2005; Hampl, Blažek a Žižalová 2008; Hobor 2013; Legendijk a Lorentzen 2007; Leber a Kunzmann 2006; Martin a Trippl 2014; Rumpel a kol. 2011; Tödtling a Trippl 2005

Literatura

- BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P., RUMPEL, P., SKOKAN, K. (2011): Where does the knowledge for knowledge-intensive industries come from? The case of biotech in Prague and ICT in Ostrava. *European Planning Studies*, 19, 7, 1277–1303.
- BLAŽEK, J. (2012): Regionální inovační systémy a globální produkční sítě: dvojí optika na zdroje konkurenceschopnosti. *Geografie*, 117, 2, 209-233.
- BLOTEVOGEL, H. H., DANIELZYK, R. (2009): Leistungen und Funktionen von Metropolregionen. In: Knieling, J. (ed.): *Metropolregionen. Innovation, Wettbewerb, Handlungsfähigkeit*. Hannover, 22–29.
- BOHLE, D., GRESKOVITS, B. (2007): Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe, *West European Politics*, 30, 3, 417–466.
- CAMAGNI, R. (2002): On the concept of territorial competitiveness: Sound or misleading? *Urban Studies*, 39, 13, 2395–2411.
- COE, N. M., HESS, M., YEUNG, H. W., DICKEN, P., HENDERSON, J. (2004): Globalizing regional development: A global production networks perspective, *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 29, 4, 468–484.
- COE, N.M., HESS, M. (2011): ‘Local and regional development: a global production network approach’. In: Andy Pike, Andrés Rodríguez-Pose and John Tomaney (eds.), *Handbook of Local and Regional Development*, London: Routledge, 128-38.
- COLLIER, D., MAHON, J. (1993): Conceptual "Stretching" Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis. *The American Political Science Review*, 87, 4, 845-855.
- CRONE, M., WATTS, H. (2003): The determinants of regional sourcing by multinational manufacturing firms: Evidence from Yorkshire and Humberside, UK. *European Planning Studies*, 11, 6, 717–737.
- ČSÚ (2013): Roční výkaz ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví za rok 2013. Český statistický úřad, Praha.
- DISCHINGER, M., RIEDEL, N. (2010): The role of headquarters firms in multinational profit shifting strategies. Munich Discussion Paper No. 2010–2012, University of Munich, Munich.
- DOLOREUX, D., ISAKSEN, A., KARLSEN, J., DIONNE, S. (2012): Constructing regional advantage in non-metropolitan regions: A comparison between La Pocatière (Canada) and Tromsø (Norway). *Norsk Geografisk Tidsskrift–Norwegian Journal of Geography*, 66, 3, 144–154.
- DRUCKER, J., FESER, E. (2012): Regional industrial structure and agglomeration economies: An analysis of productivity in three manufacturing industries. *Regional Science and Urban Economics*, 42, 1-2, 1-14.
- DUNNING, J., LUNDAN, S. (2008): *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Second Edition. Edward Elgar Publishing Ltd., Cheltenham, UK.
- DURANTON, G., PUGA, D. (2001): Nursery cities. *American Economic Review*, 91, s. 1454–1475.
- ESSLETZBICHLER, J. (2007): Diversity, stability and regional growth in the United States, 1975–2002. In: Frenken, K. (ed.): *Applied Evolutionary Economics and Economic Geography*. Edward Elgar, Utrecht, s. 203-229.

EUROPEAN COMMISSION (1999): Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation of Regions in the EU. EC, Brussels.

EUROSTAT (2012): Structural Business Statistics. Available at <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>.

FARHAUER, O., KRÖLL, A. (2012): Diversified specialisation - going one step beyond regional economics' specialisation-diversification concept. *Jahrbuch für Regionalwissenschaft*, 32, 1, 63-84.

FITJAR, R., RODRÍGUEZ-POSE, A. (2013): Firm collaboration and modes of innovation in Norway. *Research Policy*, 42, 1, 128-138.

FREY, W., ZIMMER, Z. (2001): Defining the City. In: Paddison, R. (ed.): *Handbook of Urban Studies*. Sage Publications, London, 14-35.

FRIEDMANN, J. (1967): A general theory of polarized development. The Ford Foundation, Santiago, Chile.

GÁL, Z., PTÁČEK, P. (2011): The role of mid-range universities in knowledge transfer in non-metropolitan regions in Central Eastern Europe, *European Planning Studies*, 19, 9, 1669–1690.

GARDINER, B., MARTIN, R. L., TYLER, P. (2004): Competitiveness, productivity and economic growth across the European regions, *Regional Studies*, 38, 9, 1045–1067.

GEREFFI, G., KORZENIEWICZ, M. (1994): *Commodity Chains and Global Capitalism*. Praeger, Westport, CT.

GEREFFI, G. (2005): *The Global Economy: Organization, Governance, and Development*. The Handbook of Economic Sociology, Edition: 2nd edition, Chapter: 8, Publisher: Princeton University Press, Editors: Neil J. Smelser, Richard Swedberg, 160-182.

GRABHER, G. (1994): The disembedded regional economy: The transformation of East German industrial complexes into Western enclosures. Ash, A. & Thrift, N. (eds.) *Globalization, Institutions, and Regional Development in Europe*, 177–195. Oxford: Oxford University Press.

GORDON, I., McCANN, P. (2000): Industrial clusters: Complexes, Agglomeration and/or Social Networks? *Urban Studies*, 37, 3, 513-532.

HAGEMEYER, J., TYROWICZ, J. (2012): Is the effect really so large? Firm-level evidence on the role of FDI in a transition economy, *Economics of Transition*, 20, 2, 195–233.

HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. DemoArt, Praha.

HAMPL, M., MARADA, M. (2015): Sociogeografická regionalizace Česka. *Geografie*, 120, 3, 397-421.

HASSINK, R. (2007): The Strength of Weak Lock-Ins: The Renewal of the Westmünsterland Textile Industry. *Environment and Planning A*, 39, 5, 1147-1165.

HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 106, 1, 1-11.

HENDERSON, V. (1997): Medium size cities. *Regional Science and Urban Economics*, 27, 6, 583–612.

- HENDERSON, J., DICKEN, P., HESS, M., COE, N., YEUNG, H. (2002): Global production networks and the analysis of economic development. *Review of International Political Economy*, 9, 3, 436-464.
- HENDERSON, V. (2003): Marshall's scale economies. *Journal of Urban Economics*, 53, 1, 1-28.
- HENDERSON, V., KUNCORO, A., TURNER, M. (1995): Industrial Development in Cities. *Journal of Political Economy*, 103, 5, 1-35.
- HUMPHREY, J., SCHMITZ, H. (2002): How does insertion in global value chains affect upgrading in industrial clusters? *Regional Studies*, 36, 9, 1017-1027.
- ILLERIS, S. (2005): The role of services in regional and urban development: A reappraisal of our understanding. *The Service Industries Journal*, 25, 4, 447-460.
- ISAKSEN, A., KARLSEN, J. (2013): Can small regions construct regional advantages? The case of four Norwegian regions. *European Urban and Regional Studies*, 20, 2, 243-257.
- ISAKSEN, A. (2015): Industrial development in thin regions: trapped in path extension? *Journal of Economic Geography*, 15, 3, 585-600.
- JINDRA, B., GIROUD, A., SCOTT-KENNEL, J. (2009): Subsidiary roles, vertical linkages and economic development: Lessons from transition economies, *Journal of World Business*, 44, 2, 167-179.
- KAPLINSKY, R. (1998): Globalisation, industrialisation and sustainable growth: the pursuit of the Nth Rent. IDS Discussion Paper 365, Brighton. ISBN 1 85864 225 6.
- KAPLINSKY, R., MORRIS, M. (2002): *A Handbook for Value Chain Research*. Institute of Development Studies, Brighton.
- KRAFT, S., HALÁS, M., VANČURA, M. (2014): The delimitation of urban hinterlands based on transport flows: a case study of regional capitals in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 22, 24-32. doi: 10.2478/mgr-2014-0003.
- KRUGMAN, P. (1996): Making sense of the competitiveness debate. *Oxford Review of Economic Policy*, 12, 3 17-25.
- LEBER, N., KUNZMANN, K. (2006): Entwicklungsperspektiven ländlicher Räume in Zeiten des Metropolenfiebers. *disP – The Planning Review*, 42, 166, 58-70.
- LENGYEL, I. (2004): The Pyramid Model: Enhancing Regional Competitiveness in Hungary. *Acta Oeconomica*, 54, 3.
- LENGYEL, B., LEYDERSDORFF, L. (2011): Regional innovation systems in Hungary: The failing synergy at the national level, *Regional Studies*, 45, 5, 677-693.
- MALMBERG, A., MALMBERG, B., LUNDEQUIST, P. (2000): Agglomeration and firm performance: Economies of scale, localisation, and urbanisation among Swedish export firms. *Environment and Planning A*, 32, s. 305-321.
- MARKUSEN, A. (1996): Sticky Places in a Slippery Space: A Typology of Industrial Districts. *Economic Geography*, 72, 3, 293-313.
- MARTIN, R. L. (2003): *A Study on the Factors of Regional Competitiveness. A Final Report for the European Commission DG Regional Policy*. University of Cambridge, Cambridge.
- MARTIN, R., SUNLEY, P. (2006): Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, 6, 4, 395-437.

- MARTIN, R., SUNLEY, P. (2015): On the notion of regional economic resilience: conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*, 15, 1, 1-42.
- MEIJERS, E. BURGER, M.J. (2015): Stretching the concept of 'borrowed size'. *Urban Studies*, doi: 10.1177/0042098015597642.
- MILBERG, W., WINKLER, D. (2011): Economic and social upgrading in global production networks: Problems of theory and measurement. *International Labour Review*, 150, 3-4, 341-365.
- MUDAMBI, R. (2008): Location, control and innovation in knowledge-intensive industries. *Journal of Economic Geography*, 8, 699-725.
- MUSIL, J. (1993): Changing Urban Systems in Post-communist Societies in Central Europe: Analysis and Prediction. *Urban Studies*, 30, 6, 899-905.
- NÖLKE, A., Vliegenthart, A. (2009): Enlarging the varieties of capitalism. The emergence of dependent market economies in East Central Europe. *World Politics*, 61, 4, 670-702.
- NORTH, D., SMALLBONE, D. (2000): Innovative activity in SMEs and rural economic development: Some evidence from England. *European Planning Studies*, 8, 1, 87-106.
- OECD (2012): *Redefining Urban: a new way to measure metropolitan areas*. OECD, New York.
- ONSAGER, K., ISAKSEN, A., FRAAS, M., JOHNSTADT, T. (2007): Technology cities in Norway: Innovating in glocal networks. *European Planning Studies*, 15, 4, 549-566.
- PARR, J. B. (2002): Missing elements in the analysis of agglomeration economies. *International Regional Science Review*, 25, 2, 151-168.
- PAVLÍNEK, P. (2004): Regional development implications of foreign direct investment in Central Europe. *European Urban and Regional Studies*, 11, 1, 47-70.
- PAVLÍNEK, P., JANÁK, L. (2007): 'Regional Restructuring of the Škoda Auto Supplier Network in the Czech Republic'. *European Urban and Regional Studies*, 14, 2, 133-155.
- PAVLÍNEK, P., DOMANSKI, B., GUZIK, R. (2009): Industrial Upgrading Through Foreign Direct Investment in Central European Automotive Manufacturing. *European Urban and Regional Studies*, 16, 1, 43-63.
- PAVLÍNEK, P. (2012): The internationalization of corporate R&D and the automotive industry R&D of East-Central Europe. *Economic Geography*, 88, 3, 279-310.
- PAVLÍNEK, P., ŽÍŽALOVÁ, P. (2014): Linkages and spillovers in global production networks: Firm-level analysis of the Czech automotive industry. *Journal of Economic Geography*, 16, 2, 331-363.
- PAVLÍNEK, P., ŽENKA, J. Value creation and value capture in the automotive industry: Empirical evidence from Czechia. *Environment and Planning A*, 2016, roč. 48, č. 5, s. 937-959.
- PIKE, A., RODRIGUEZ-POSE, A., TOMANEY, J. (2016): *Local and Regional Development*. Second edition. Routledge, London.
- PUGA, D. (2010): The magnitude and causes of agglomeration economies. *Journal of Regional Science*, 50, 1, 203-219.
- RUSNÁK, J., LEHOČKÝ, F. (2016): Priestorová distribúcia a sektorová štruktúra priemyslu

na Slovensku. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 60, 1, 69-102.

RODRÍGUEZ-POSE, A., FITJAR, R. (2013): Buzz, archipelago economies and the future of intermediate and peripheral areas in a spiky world. *European Planning Studies*, 21, 3, 355–372.

SCHAMP, E. (2005): Decline of the district, renewal of firms: an evolutionary approach to footwear production in the Pirmasens area, Germany. *Environment and Planning A*, 37, 617-634.

SHEARMUR, R., DOLOREUX, D. (2008): Urban hierarchy or local buzz? High order producer service and (or) knowledge-intensive service location in Canada, 1991-2001. *Professional Geographer*, 60, 3, 333-355.

SHEARMUR, R., DOLOREUX, D. (2014): Knowledge-Intensive Business Services (KIBS) Use and User Innovation: High-Order Services, Geographic Hierarchies and Internet Use in Quebec's Manufacturing Sector. *Regional Studies*. 49, 1-18. 10.1080/0034340

SONN, J., LEE, D. (2012): Revisiting the branch plant syndrome: Review of literature on foreign direct investment and regional development in Western advanced economies. *International Journal of Urban Sciences*, 16, 3, 243-259.

STURGEON, T., VAN BIESEBROECK, J., GEREFFI, G. (2008): Value chains, networks and clusters: reframing the global automotive industry. *Journal of Economic Geography*, 8, 3, 297-321.

TÖDTLING, F., TRIPPL, M. (2005): One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, 34, 8, 1203–1219.

TOWNROE, P. (1975): Branch Plants and Regional Development. *Town Planning Review*, 46, 1, 47-62.

VITURKA, M., PAŘIL, V., TONEV, P., ŠAŠINKA, P., KUNC, J. The metropolisation processes: A case of Central Europe and the Czech Republic. *Prague Economic Papers*, 26, 5, 505-522.

YEUNG, H., COE, N.M. (2015): Toward a dynamic theory of global production networks. *Economic Geography*, 91, 1, 29-58.

YOUNG, S., HOOD, N., PETERS, E. (1994): Multinational Enterprises and Regional Economic Development. *Regional Studies*, 28, 7, 657-677.

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., CSANK, P. (2014): Regional competitiveness in Central European countries: in search of a useful conceptual framework. *European Planning Studies*, 22, 1, 164-183.

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2015): Industrial specialization and economic performance of microregions: evidence from Czechia. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 69, 2, 67-79.

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., IVAN, I. (2017): Spatial Distribution of Knowledge-Intensive Business Services in a Small Post-Communist Economy. *Journal of the Knowledge Economy*, 8, 2, 385-406.

ŽENKA, J., SLACH, O. (2016): Ekonomická výkonnost a struktura českých nemetropolitních regionů: vstupní debata. *Sborník Výroční konference ČGS, Jihočeská univerzita, České Budějovice*, 235-246.

ŽENKA, J., PAVLÍNEK, P. (2013): Český automobilový průmysl v globálních produkčních

sítích: regionální souvislosti rozvoje v období 1998-2008. *Geografie*, 118, 2, 116-137.

ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017) Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. *Geografie*, 122, 3, s. 281-309.

ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017): Typologie českých (ne)metropolitních regionů z ekonomicko-geografického pohledu – datová a metodická příloha. https://www.researchgate.net/publication/319042064_Typologie_ceskych_nemetropolitnich_regionu_z_hlediska_faktoru_mechanismu_a_akteru_regionalniho_rozvoje_datova_a_metodicka_priloha.

ČÁST B: TEXTY VYBRANÝCH PUBLIKACÍ

Druhá část habilitační práce obsahuje graficky upravené verze vybraných článků v českých i zahraničních odborných periodikách. Publikace jsou řazeny podle struktury předchozí části habilitační práce, přičemž autor překládá osm publikací. První tři články se zabývají problematikou ekonomické výkonnosti a konkurenceschopnosti českých nemetropolitních regionů. Následují studie zabývající se vybranými odvětvími, která mají významné (potenciální) dopady na rozvoj a ekonomickou výkonnost českých nemetropolitních regionů:

- i. zemědělství
- ii. automobilový průmysl a na něj navázaná dodavatelská odvětví
- iii. znalostně náročné obchodní služby.

Ekonomická výkonnost a konkurenceschopnost českých nemetropolitních regionů

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., CSANK, P. (2014): Regional Competitiveness in Central European Countries: In Search of a Useful Conceptual Framework. *European Planning Studies*, 22, 1, 164-183.

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2015): Industrial specialization and economic performance: A case of Czech microregions. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 69, 2, 67-79.

ŽENKA, J., SLACH, O., SOPKULIAK, A. (2017): Typologie českých nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. *Geografie*, 122, 3, 281-309.

Zemědělství: regionální diferenciace produktivity práce

ŽENKA, J., KRTIČKA, L., ŽUFAN, P., SLACH, O. (2015): Labour productivity of agricultural business companies and cooperatives in the Czech Republic: A micro-regional level analysis. *Moravian Geographical Reports*, 23, 4, 14-25.

ŽENKA, J., SLACH, O., KRTIČKA, L., ŽUFAN, P. (2016): Determinants of microregional agricultural labour productivity – evidence from Czechia. *Applied Geography*, 71, 83-94.

Dodavatelský řetězec automobilového průmyslu: tvorba a udržení hodnoty

ŽENKA, J., PAVLÍNEK, P. (2013): Český automobilový průmysl v globálních produkčních sítích: regionální souvislosti rozvoje v období 1998-2008. *Geografie*, 118, 2, 116-137.

PAVLÍNEK, P., ŽENKA, J. (2016): Value creation and value capture in the automotive industry: Empirical evidence from Czechia. *Environment and Planning A*, 48, 5, 937-959.

Znalostně náročné obchodní služby: rozmístění, implikace pro regionální rozvoj

ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., IVAN, I. (2017): Spatial distribution of knowledge-intensive business services in a small post-communist economy. *Journal of the Knowledge Economy*, 8, 2, 385-406.